

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

CHAPTER 2

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

УДК 373.3:80]:0056

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-2-55-131-140

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ГАЛУЗЕЙ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ ЯК СКЛАДНИК ЇЇ ЯКОСТІ

Гнезділова Кіра Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

e-mail: kiragnez@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5226-840X

Зенченко Тетяна Федорівна

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: tatianazenhenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3589-4780

У статті зроблено спробу проаналізувати проблеми якості початкової освіти в контексті інтеграції галузей у Новій українській школі, сформульовано практичні рекомендації для майбутніх учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти. Здійснено характеристику об'єктивних та суб'єктивних факторів організації мовно-мовленнєвої діяльності учнів з огляду на підвищення якості засвоєння учнями ключових і предметних компетентностей у сучасних умовах з урахуванням вимог реформування початкової освіти, визначено особливості роботи з текстом, подано результати спостережень за мовно-мовленнєвою діяльністю учнів у процесі реалізації мети математичної освітньої галузі. Окреслено основні засади підвищення якості навчання інтегрованих предметів у початкових класах, запропоновано шляхи формування в учнів здатностей до продукування зв'язного мовлення в сучасних умовах.

Ключові слова: *початкова освіта, ключові і предметні компетентності, якість освіти, мовно-літературна освітня галузь, інтеграція галузей, мовлення, майбутні вчителі початкових класів.*

Постановка проблеми. Сучасні дослідження дедалі частіше спрямовані на аналіз різноманітних факторів, які, на думку науковців, можуть впливати на успішність учнів. Ці фактори вивчаються в межах моніторингових досліджень для кращого розуміння процесів, що визначають якість навчання загалом. Це підтверджується, зокрема, провідними міжнародними порівняльними дослідженнями, проведеними на різних рівнях освіти, починаючи від дошкільної й закінчуючи вищою та освіти впродовж життя, наприклад, PIRLS, PISA, TIMSS, ICCS та ін.

Якість шкільної освіти безпосередньо залежить від її цілей і завдань. Вона повинна відповідати як соціальним запитам суспільства, так і індивідуальним потребам учнів. Зокрема, якість початкової освіти визначається відповідністю встановленим стандартам та нормативам, які можуть бути об'єктивно виміряні. Водночас, інші показники якості, зокрема особисті досягнення учнів чи колективу школи, не завжди піддаються кількісному вимірюванню через відсутність чітких критеріїв.

Існують також суб'єктивні фактори, які не можна точно виміряти, але які суттєво впливають на загальну оцінку якості освіти. До них належать традиції школи, її особлива атмосфера, емоційне благополуччя учнів, а також рівень професійного вигорання педагогів. Хоча ці аспекти важко оцінити кількісно, вони є важливими для повного розуміння реальної якості освітнього процесу. Зауважимо, що якість початкової освіти батьками дуже часто оцінюється з позицій захищеності дитини і комфортного її перебування в школі, сформованістю в неї здатностями комунікувати, реалізувати себе в соціумі, вільно висловлювати власну думку, чути й дослухатися до інших.

Особливе значення в характеристиці якості початкової освіти має оволодіння молодшими школярами такими новоутвореннями цього віку, як уміння вчитися, готовність (операційна, змістова) для

продовження навчання в основній школі, подолання освітніх втрат, позитивний соціальний досвід, з огляду на що науковці Академії педагогічних наук України проводять інтенсивні дослідження з метою визначення обґрунтованих критеріїв, які б можна було широко застосовувати.

Якість початкової освіти збільшується не тільки засвоєнням учнями предметних знань, але й оволодінням ключовими компетентностями, які мають стати важливою частиною особистості кожного випускника. Упровадження компетентнісного підходу в освіту Європи почалося ще в 1996 році. У доповіді Міжнародної комісії ЮНЕСКО «Освіта. Прихований скарб» було сформульовано чотири основні принципи освіти: навчитися жити разом, отримувати знання, працювати та писати змістовно і гідно. Ці принципи були розвинуті в подальших дослідженнях, результати яких відображені в доповіді Ради Європи «Ключові компетентності для Європи» (2006). Головною ідеєю стало акцентування на практичних результатах освіти, де важливим є «знаю, як», ніж «знаю, що». Це особливо важливо для початкової школи, де учні повинні опанувати широкий спектр знань і навичок. Відтак, сучасний підхід до початкової освіти враховує суспільні, соціальні, педагогічні та психологічні виклики, з якими сьогодні зустрічаються заклади загальної середньої освіти. Початкова школа виконує роль основи для всього подальшого розвитку учнів у процесі формування ключових і предметних компетентностей, розвиваючи культуру мовлення, спілкування та відповідної поведінки.

Головна мета початкової освіти – забезпечення всебічного розвитку дитини з урахуванням її вікових, індивідуальних особливостей та пізнавальних потреб. Важливо формувати загальнокультурні й морально-етичні цінності, оволодіння ключовими та предметними компетентностями, а також соціальними навичками, необхідними для успішного життя в демократичному та інформаційному суспільстві й продовження навчання в основній школі. Особливо важливою є інтеграція освітніх галузей з урахуванням змін у мовній освіті, які суттєво впливають на початковий етап навчання.

З-поміж предметів початкового шкільного курсу реалізації мовно-літературній освітній галузі належить вирішальна роль у комплексному процесі навчання, виховання й розвитку особистості, оскільки від сформованих здатностей читати, ставити чіткі й доцільні питання, відповідати, розповідати, переказувати почуте й прочитане, висловлювати свої думки (усно й письмово) залежатиме динаміка досягнення успіхів учнями в оволодінні знаннями з усіх інших предметів, зокрема під час опанування математичних понять, формування логіки суджень, зростання загального розвитку, культурного рівня, кругозору – словом, якість здобутої початкової освіти.

Варто наголосити на ідеї міжрівневих мовних зв'язків, зреалізованих у програмах та в навчально-методичних комплексах, зовнішньою формою вияву якої є зв'язне висловлювання, текст, віднесений до найвищого рівневого поняття мови і мовлення – у побудові курсу української мови в чотирирічній початковій школі враховано, що «мова становить не лише структурну єдність, а й складне функціональне ціле; що її функціонування зумовлене суспільним значенням мови і зв'язком із психічною діяльністю людини» [1, С.12]. Мовні взаємозв'язки мають об'єктивний характер і проявляються в різних формах та видах. У контексті теорії та практики побудови початкового курсу навчання рідної мови й організації навчального процесу в школі, особливо важливо забезпечити міжрівневі зв'язки, що загалом відображають живу природу мовної системи з обов'язковим дотриманням принципу навчально-методичної доцільності того чи іншого мовного засобу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження навчання української мови як цілісного явища здійснювали методисти XIX–XX ст. (Ф. Буслаєв, І. Срезневський, К. Ушинський, М. Бунаков, Д. Тихомиров), сучасну методика початкового навчання в контексті інтегрування різних освітніх галузей окреслено в працях М. Вашуленка, О. Онопрієнко, Н. Листопад, С. Скворцової, О. Вашуленко, С. Дубовик, В. Мартиненко, О. Савченко, Т. Петрук, Т. Юношевої та інших.

Оскільки метою початкового курсу мовно-літературної освіти є «розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток емоційно-чуттєвого досвіду, мовленнєво-творчих здібностей» [1, С.13], то і якість початкової освіти залежить від формування в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, читання, інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення.

Структура оновленого мовно-мовленнєвого курсу в Новій українській школі забезпечує сприяння розвитку комунікативної особистості учнів початкових класів, використовує сучасні форми освітньої діяльності, що реалізують комунікативні, дидактичні та культурологічні аспекти викладання, забезпечує ефективну соціалізацію школярів, покращення взаємодії з оточенням, динамічні зміни в мотивації до пізнання світу, а відтак – підвищення ефективності опанування ключових і предметних компетентностей та покращення якості початкової освіти в цілому.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей реалізації мети мовно-літературної та математичної освітніх галузей у процесі їх інтеграції як складника якості початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство вимагає від громадян брати на себе відповідальність за свої рішення та дії, проявляти ініціативу у взаємодії з іншими людьми, усвідомлювати свої потреби та успішно досягати своїх цілей, не порушуючи прав інших людей. Очікуваний тип поведінки пов'язаний зі здатністю людини аналізувати власний емоційний досвід, розуміти емоції інших і використовувати отриману інформацію в діяльності.

Напруженість і тривожність соціальному житті, фундаментальні глобальні зміни, що охопили українське суспільство у зв'язку з війною вкрай негативно позначається на учнях молодшого шкільного віку. У цій ситуації реалізація мети мовно-літературної галузі на онові панування текстів художніх творів дитячої літератури, занурення в них і глибокий аналіз не лише формує ключові й предметні компетентності, а загалом впливає на підвищення якості початкової освіти, забезпечує визнання вищих моральних настанов, формує емоційне і творче ставлення дитини до навколишнього світу, допомагає розрізнати добро і зло на основі досвіду поколінь.

Для організації мовленнєво-творчої діяльності учнів початкової школи під час інтеграції галузей і з метою реалізації мети мовно-літературної освітньої галузі науковці АПН України рекомендують до використання різні форми навчання в практичних умовах відповідно до конкретних обставин, зокрема:

- «індуктивне навчання, яке полягає в постановці перед учнями / ученицями конкретних мовленнєво-ситуативних завдань та заохоченні їх до узагальнення;
- активне навчання — навчання через дію, а не лише через виклад мовного матеріалу;
- релевантне навчання, коли освітня діяльність зосереджується навколо подій реального життя школи або зовнішнього світу;
- співробітництво, що передбачає роботу в групах і спільне навчання;
- інтерактивне навчання — навчання через обговорення різних мовних питань;
- критичне навчання, яке передбачає розвиток в учнів / учениць самостійного мислення і вміння вести діалог» [1].

Наголосимо, що «розвиток мислення, здатності розпізнавати і моделювати процеси та ситуації з повсякденного життя, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, а також здатності робити усвідомлений вибір» – складники мети математичної освітньої галузі, що дає не тільки змогу а й право вчителю інтегрувати зміст, корегувати практикоспрямовану діяльність учнів на уроці з огляду на формування програмних результатів навчання.

Важливу роль у успішному проведенні інтегрованих уроків відіграє також емоційне налаштування учнів, оскільки мовленнєва діяльність неможлива без відповідних емоцій. Водночас і здобутий досвід впливає на комунікаційну поведінку, комуніканти можуть сміятися і бути серйозними за різних обставин, а відтак, за узагальненням психолінгвістів В. Засєкіної та С. Засєкіна «подібно до досвіду, який акумулюється в людині поступово і сліди якого відкладаються в пам'яті і цілісність, інтерпретація оточуючої дійсності й текстів, як відбитків такої дійсності, чутлива до послідовності, ґрунтується на цілісності та зв'язності. Ці текстові параметри є умовою розуміння будь-якого тексту» [7, с. 87].

Інтегровані уроки є ефективним засобом розвитку емоційного інтелекту, оскільки передбачають заглиблення читача у внутрішній світ героя, учасника подій або явищ розпізнавати та аналізувати його дії та емоції. У забезпеченні творчої співпраці важливу роль відіграє емоційне налаштування на урок – «ранкове коло», вправи та ігри на взаємодію, дискусійні завдання, обговорення переглянутих відео, мистецьких творів і прослуховування музики формують в учнів уміння розпізнавати власні емоції, ділитися з іншими і розуміти, що відчувають однокласники.

Зауважимо, що значною емоційною підготовкою є проведення ранкових зустрічей – кола дружнього спілкування, в якому молодші школярі зможуть розвивати позитивний емоційний інтелект, поліпшувати своє психологічне здоров'я, десятихвилинки «Я хочу тобі сказати», обговорення конфліктної ситуації у формі «Я-повідомлення», що дає змогу розвивати вміння визнавати та сприймати власні емоції, етично та безпечно для оточення їх виражати, розуміти та відчувати емоції інших людей – однокласників, вчителів, друзів, бачити подію чи явище з позиції іншої людини і корегувати власну поведінку відповідно до цього, висловлюватися, чути інших.

Створення психологічного комфорту учнів забезпечує і використання різних методів і технік емоційної координації (діагностика емоційного стану учня (адреналіновий барометр, «Прогноз погоди», «термометр»; замальовки для вираження основних емоцій; гра «Вивчення емоцій за мімікою» допоможе відобразити, як емоції, які відчувають людиною, впливають на міміку, зобразити їх і навчитися зчитувати як елемент невербальної комунікації, ураховувати під час прослуховування тексту, усного висловлювання, доповнювати його розуміння).

Є необхідним упровадження роботи з учнями для словесного вираження власних вражень від вірша за допомогою малюнка, використання вправи «Намалюй за хвилинку» (зобразити відповідними кольорами, як змінюється настрій вірша, пояснити, які уривки з вірша відповідають зображеному кольору). Виконуючи колективну вправу «Ланцюжок асоціацій» учні малюють символом, який виникає в уяві після прочитання твору, передає наступному учневі, який корегую, доповнює, додає щось своє. Завершення вправи передбачає груповий аналіз колективного малюнка, вражень, переданих у ньому тощо.

Дійсно, важливим складником підготовки вчителя до викладання предметів під час їх інтеграції є добір ефективних методів, прийомів, засобів, дидактичного матеріалу. У ХХІ столітті, в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій і медійних ресурсів, читання, яке раніше вважалося престижним способом проведення вільного часу, вступило в жорстку конкуренцію з електронними продуктами. Традиційне читання на паперових носіях почало змагатися з читанням з екранів та аудіокнигами, що негативно вплинуло на здатність учнів повноцінно сприймати художні та інформаційні тексти в традиційному форматі.

Ця ситуація вимагає переосмислення функцій читання в інформаційному суспільстві, пошуку нових освітніх технологій змістового читання, розвитку мотивації до читання та уваги до формування у школярів цілісного сприймання дійсності й комплексного розвитку ключових і предметних компетентностей. Для прикладу, методи, що можуть бути застосовані на інтегрованих уроках, мають на меті виконання завдань переважно творчого характеру. Водночас, за доцільним зауваженням науковиці І. Кучеренко, «в Новій українській школі процес упровадження у шкільну практику інтегрованих уроків має бути дуже обережним, адже часте їх використання може призвести і до неочікуваних результатів: гіпотетично з одного боку часткова інтеграція не дасть очікуваного ефекту і просто надокучить учням, а з іншого інтеграція всіх предметів призведе до зниження загального рівня знань учнів, до неможливості користуватися конкретними методами для вирішення актуальних питань» [9], що вплине на загальну якість формування в учнів предметних компетентностей.

Сучасне інформаційне суспільство «ставити завдання не лише збереження та використання інформації, а її критичного осмислення, інтерпретації. Під впливом такої ситуації розвитку суспільства читання сьогодні, на думку Н. Сметаннікової, трактується як діяльність суб'єкта із створення свого індивідуального смислу тексту» [54, с. 39]. Для того щоб розвинути здатність індивіда створювати смисли, інтерпретуючи текст, важливо у межах предметів мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі почати формування активного, креативного читача і мовця, а далі – відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти – формувати в учня здатність до прогнозування результатів розв'язання проблемної ситуації з урахуванням власного досвіду.

За численними спостереженнями, під час аналізу художнього твору будь-якого жанру на уроках мовно-літературної освітньої галузі учні початкової школи засвоюють назви емоційних станів людини (сум, страх, спокій, урівноваженість, радість, безнадія тощо), аналізуючи вчинки героїв, усвідомлюють глибинний зміст зазначених абстрактних понять, проникають в емоційний стан літературних персонажів, установлюють причиново-наслідкові зв'язки між подіями, розпізнають емоції персонажів, намагаються обґрунтувати ці емоційні реакції, висловлюють своє ставлення до подій, розуміють вплив емоцій на подальше їх розгортання, прогнозують подальший розвиток сюжету.

Емоційне подання матеріалу може бути застосовано на будь-якому етапі уроку. Наприклад, під час вивчення нової теми можна почати з біографії письменника, акцентуючи увагу учнів не на важливих даних та подіях, а на його особистості, світогляді, звичках і цікавих фактах з життя. Важливо створити «інтригу», щоб повністю залучити учнів. Емоційно насичене, енергійне подання інформації передається молодшим школярам, і це розвивається у них бажання знати більше.

На уроці «Казка вчить, як на світі жити» пропонуємо здогадатися за предметом на столі або за слайдом, про що буде йти мова – загадки, можливість висловити власні припущення, а може, й вгадати правильно, завжди підсилюють мотивацію учнів. Вплив на емоційне сприйняття учнів забезпечує ентузіазм, з яким вчитель починає пояснювати, саме таким чином учням передається налаштування на плідну роботу. Ефективним засобом зацікавлення молодших школярів є начебто природно створена дискусія, у перебігу якої кожен відстоює власну думку, як наслідок – урок проходить «на одному подиху», учнями засвоюється матеріал, залишається емоційне задоволення.

Задачі-казки на уроках математики — це чудовий спосіб інтеграції казкового сюжету з математичними завданнями. Вони відрізняються від звичайних математичних завдань тим, що складають не лише обчислювальні задачі, а й розвинену сюжетну лінію, яка включає початок, основну частину, кульмінацію та закінчення. Ці казки мають на меті не лише розв'язання математичних проблем, а й розвиток критичного мислення, фантазії та зв'язного мовлення учнів початкових класів.

Основна ідея таких задач у тому, щоб через цікаві сюжети активізувати учнів до вирішення кількох

математичних завдань, пов'язаних із повсюдним життям або вигаданими ситуаціями. Наприклад, казка може розповідати про подорожі героїв, які на кожному етапі зустрічі проводяться з математичними проблемами. Розв'язуючи задачі, учні не тільки тренують математичні навички, але й розвивають уяву, здатність до аналізу та побудови логічних ланцюжків.

Окрім того, інтеграція таких казок на уроках математики з уроками читання сприяє розвитку мовлення і творчого мислення. Після прочитання і випуску математичних казок учні можуть самостійно вигадувати свою історію, що ще більше розвиває їхню уяву і стимулює.

Можемо спростовувати роботу із глибоким зануренням у текст, просимо учнів зробити припущення щодо змісту на основі назви, щоб передбачити теми, які автори розкривають за допомогою буктрейлерів. Щоб сформувати здатність цілісно сприймати текст, передбачаємо роботу з художніми деталями тексту – завдяки яким ідея твору розкривається більш повно, а читач усвідомлює взаємозв'язок між книгою і життям, детально характеризуємо значення окремих фраз, висловлювань, і, отже, розділяючи інформацію на первинну і вторинну, намагаємося «побачити» автора через слова, розкриваючи його наміри і виявляючи хвилування й мотив, залучаємо учнів до діалогу з автором.

Метою етапу роботи з розвитку уяви та асоціацій є формування в учнів уміння усвідомлення емоційного посилення автора художнього літературного твору. Читання із розумінням душевного настрою героїв, співпереживання, емпатія допомагають молодшому школяреві сприйняти й пропустити твір «крізь себе», поставити себе на місце героя, провести паралель зі справжнім життям. У власній уяві кожен читач-учень пов'язує власне «Я» з персонажем художнього твору, «оживляючи» характери, події. Такий своєрідний тренажер для підготовки дитини до реального життя, імітація реальності – тут можна не боятися робити помилки, проте можна спостерігати, до чого призводять ті чи інші моделі поведінки, обговорювати їх – кожна думка важлива... Сприймаючи емоційно казку чи оповідання, молодший школяр завдяки читанню розуміє, що в літературному творі все взаємопов'язане, й не буває нічого випадкового. І словникова робота, введення нових слів у тексти, словесне малювання – усе спрацьовує на підвищення якості розуміння емоцій, текстів, вчинків, подій, явищ, в подальшому сприяє соціалізації і комунікації.

Читання літературного твору потребує уміння аналізувати прочитане та створювати асоціативні ряди, тобто визначати, з якими поняттями, явищами, кольорами, музикою в уяві пов'язується персонаж. Саме на основі власних висновків учні аналізують внутрішній стан, емоції персонажа і власні, накопичуючи життєвий та емоційний досвід, супроводжує власні дії та прояви активності емоційними переживаннями у вигляді емоцій і почуттів. Позитивні емоції спонукають до дії, позитивних вчинків, допомагають пізнавати світ, надихають на творчість.

Спостереження свідчать, що формування позитивного емоційного інтелекту в молодших школярів співвідноситься з розвитком комунікативних умінь та навичок, тому, використовуючи арттерапію на уроках літературного читання в експериментальному класі, з'ясували, що в учнів активується невербальне спілкування. Навіть учні з низьким рівнем сформованості позитивного емоційного інтелекту, в яких спостерігалися великі труднощі в спілкуванні, успішно висловлювали власні думки та емоції вербально і невербально. Загалом зазначимо, що застосування невербальних засобів спілкування у поєднанні з вербальними під час застосування арт-терапії на інтегрованих уроках сприяло формуванню комунікативних умінь учнів, сприяло самопізнанню, самовираженню особистості, розкриттю творчого потенціалу учня, надавало впевненості у власних силах.

З метою формування комунікативних умінь та навичок, розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, образів-персонажів літературних творів розкриття творчого потенціалу кожного учня експериментального класу застосовували на інтегрованих уроках театралізацію, що створювало умови для ефективного формування у молодших школярів позитивного емоційного інтелекту: підвищувався інтерес молодших школярів до театрального і літературного мистецтва, було створено творчу атмосферу для розкриття творчих здібностей кожної дитини, в якій формулювалося образне та асоціативне мислення, збагачувався спектр емоційних станів, розвивалася уява, фантазія, пам'ять, фактично, учні проживали разом із героїми художніх творів особисту «школу переживань». Уведення в уроки елементів театральних виступів давало учням змогу здійснювати самопізнання та самовираження, вдосконалювати мовлення, підвищувати рівень емоційного розвитку, формувати загальнокультурні цінності. Учні вчилися аналізувати твори, «оживляючи» в уяві персонажів, події, емоційно відображувати й словесно змальовувати характер героїв літературного твору, події.

Для розуміння стану сформованості здатності відчувати настрій власний та іншої людини, розуміння учнями значення слів на позначення емоційних станів людини, слів, що позначають протилежні почуття та емоції, використовували методiku «Назвіть почуття, що переживає людина». Учням для розгляду пропонували смайлики і відеослайди, з'ясували, яку емоцію людини можна позначити цим смайликом? Чому в учня виникли такі здогадки, що допомогло його усвідомленню. Необхідно було

дібрати слова-синоніми та слова-антоніми для позначення відповідних емоцій. Подібні завдання пропонували для характеристики ілюстрації з портретами персонажів творів художньої літератури. Відповіді фіксували в таблиці «Розуміння учнями значення слів на позначення емоційних станів людини», визначили кількість ужитих слів, проаналізували доцільність їх використання.

Слова для позначення емоційного стану	Правильно названо		Припустилися помилок		Не знали слів-синонімів	Не знали слів-антонімів
	Смайл	Фото	Смайл	Фото	Смайл	Фото

Опрацювання результатів здійснюється на підставі визначення коефіцієнту обізнаності учнів із словами на позначення емоційного стану людини за формулою:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{m_n}{n_2} \cdot 100\%$$

де: $K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт обізнаності зі словами; m_n – кількість правильно названих слів; n_2 – загальна кількість слів. Значення $K(\text{обізн.})$: високий рівень – 70–100 %; середній рівень – 50–69 %; низький рівень – 1–49%.

Основними потребами дітей у початковій школі є: «емоційний контакт, визнання, оцінка поведінки і звичок, визначення своєї позиції у відносинах з оточуючими, придбання нових знань і умінь для навколишнього світу, дружба, товарицькість, повага до особистості, самоповага, визнання навколишнього середовища» [11, с. 129].

Результати емпіричних досліджень показали, що лише невеликий відсоток молодших школярів здатний розпізнавати власні емоції та емоції інших людей, встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між переживаннями та їх симптомами, контролювати свої емоції та пригнічувати або проявляти їх відповідно до обставин та кодексів поведінки. Такі учні легко і невимушено встановлюють емоційний контакт з однолітками і дорослими, проявляють емпатію під час спілкування, часто набувають статусу лідера, успішно адаптуються до нових умов і сприяють поліпшенню соціально-психологічного клімату в колективі.

Спостерігаючи за учнями експериментальних класів в кінці етапу формування, ми з'ясували, що пізнавальна, творча, емоційна і практична діяльність на інтегрованих уроках повинна бути пов'язана з реальністю, життєвим досвідом учнів, має приносити натхнення й позитивні емоції, робота з мовними засобами, розвитком зв'язного мовлення поглиблюється на уроках української мови.

«Емоційність мовлення тісно пов'язана з його виразністю. Емоційним висловлювання називають тоді, коли воно побудоване так, що самим добром і розташуванням мовних засобів людина виливає не тільки на розум, а й на емоційну сферу свідомості, підтримує увагу та інтерес слухача. Кожне слово, крім лексичного значення, має емоційний ореол. Висловлена думка освітлюється почуттями її автора (з одного боку) і спрямовується часто до серця, почуттів, а через них до розуму того, кому адресується (з іншого боку)» [3, с. 13]. Якщо мовлення захоплює різні сфери свідомості слухача, підпорядковує її тому, хто говорить, спонукає до зміни поведінки, думок, поглядів, настроїв – воно діє.

Результати проведеної діагностики, їх кількісний та якісний аналіз продемонстрували значні позитивні зміни в показниках сформованості позитивного емоційного налаштування та емоційного забарвлення мовлення учнів експериментального класу: кількість учнів ЕК з високим рівнем збільшилась протягом експерименту у 2,4 рази (20 % до 48 %) і перевищує кількість учнів контрольного класу з аналогічними показниками у 2 рази (48 % до 24 %); кількість учнів в експериментальному класі з низьким рівнем позитивного емоційного налаштування зменшилась у 8 разів (32 % до 4 %) і менша за аналогічні показники в контрольному класі у 6 разів (4 % до 24 %), подібні показники й зазначимо в аналізі емоційності мовлення.

Проведений аналіз образного та емоційного аспектів творів, а також використаних у ньому художніх засобів (мова, структура, образність, жанрові та стилістичні особливості) не лише сприяє цілісному сприйняттю твору, але й приймає на думку мотиви, вчинки героїв, причини та взаємозв'язки подій. Це в школярів емоційний відгук: співпереживання, співчуття або ж незгоду з позицією автора та його моральними критеріями. Такий аналіз пробуджує відповідні почуття, формує виявлення про багатство літератури, формування свідомого читання, реалізації цього під час розв'язання логічних задач («логічних задач із хитринкою»), розширення міждисциплінарних зв'язків, що позитивно впливає на комунікативний та мовленнєвий розвиток учня, а також сприяє формуванню особистості. Для прикладу, під час розв'язання

задачі «Якось у чоловіка запитали, скільки йому років. Він відповів, що прожив достатньо багато літ. Ба більше, він старший за деяких членів його сім'ї в 600 разів. Як таке можливо?» варто звернутися до практичного досвіду учнів, згадати когось поважного віку, описати характер, поведінку, змодельовати ситуацію випадкової зустрічі і необхідності зав'язати розмову, поцікавитися чимось тощо.

«Пояснення незнайомих слів – обов'язковий прийом, що забезпечує повноцінне впізнавання твору. Необхідно пояснити значення цих слів, не розуміючи, що основний зміст тексту, характер зображення і поведінку персонажа будуть незрозумілі. Варіанти опису різні: навмисне використання іншого слова при читанні прози, вибір синонімів, вчитель читає, одночасно знайомлячи дітей з картинками, ілюстраціями, аналізуючи текст, слід пам'ятати, що не всі слова вимагають тлумачення» [5]. Словникова робота під час пояснення математичних понять є одним із напрямів формування так званого «математичного мовлення» в учнів початкових класів, що передує формуванню культури математичного мовлення й розвитку зв'язного математичного мовлення, і як результат – здатність до обґрунтування власної відповіді або точки зору.

Далі варто передбачити роботу на розвиток позитивного емоційного інтелекту і збагачення емоційних здібностей, що передбачає використання творів мистецтва в грі «Ранкове коло» на уроках української мови та літературного читання, вправ і емоційної координації для формування компонентів позитивного емоційного інтелекту у молодших школярів: самосвідомість, самоусвідомлюваність, належна самооцінка, впевненість в собі; емпатія, здатність розуміти внутрішній світ, світ інших людей; розвиток комунікативних навичок, вміння вирішувати конфлікти; формування соціально значущих мотивів поведінки; розвиток когнітивної сфери; формування творчої активності та усвідомлення індивідуальності; зниження агресивної поведінки; розвиток лідерських якостей і навичок міжособистісного спілкування.

Діти, чий емоційний досвід ще досить скромний, відчувають нові емоції і враження, формують навички поведінки з різними емоційними станами і т. д. [14]. Важливим аспектом є робота над виразністю текстового передавання, літературознавчим аналізом художніх текстів, що допомагає дитині зрозуміти основні думки автора, характер дійової особи, їх взаємини, мотиви вчинків. Йдеться про завдання на кшталт: «Опануйте засобами емоційної та образної виразності (базовою інтонацією), розставте логічні наголоси й паузи, правильно вимовте» тощо.

Окрім того, пропонуємо використовувати такі види вправ (за М. Вашуленком):

– вправи, спрямовані на розвиток фантазії та уяви «Уяви себе...», «Уяви собі...», «Що було б, якби...», які мають на меті «організувати подорож у захопливий світ фантазії та уяви: створення фантастичних історій, лінгвістичних казки, головними героями яких є реальні та вигадані персонажі, сприяють розвитку уяви і фантазії, створюють умови для організації на уроках української мови та літературного читання навчально-творчої мовленнєвої діяльності учнів початкових класів (для прикладу, цікавим є завдання скласти мовну казку «Уяви себе буквою Я», наголосити на використанні прикметників під час здійснення опису);

– вправи, спрямовані на формування самостійності думки (мають на меті спонукати учнів/учениць до висловлювання власних думок, стимулювати формування в них творчого ставлення до будь-яких правил. Наприклад, «Аналіз поняття», «Переформулювання думки» тощо);

– вправи, що передбачають формування вмінь відстоювати власну думку (використовуємо з метою спонукати учнів точно і змістовно висловлюватися, переконливо доводити правильність власних міркувань). Під час застосування такого типу вправ виникають дискусії, в ході обговорення проблемних запитань учні усвідомлюють сутність мовних понять і явищ. Використання вправи «Доведи думку» формує в учнів здатність висловлювати власну думку точно, стисло і переконливо» [1].

Найцікавіші учнівські висловлювання стають предметом колективного обговорення. Під час їх аналізу вчитель заохочує всіх висловлювати власне ставлення до описаного, аргументувати та обґрунтовувати свій висновок. Типові для класу помилки (змістові, структурно-композиційні, стилістичні) вчитель систематизує й аналізує так, щоб це стало основою для покращення наступних висловлювань, переказів, обговорень. Слова й речення з помилками включаються в різні види диктантів та написання, а також у вправи з графічною наочністю, які забезпечуються як колективно, так і самостійно.

Зібраний матеріал на основі спостережень за докільями, математичною задачею або текстом є лише фактичною основою для побудови зв'язного висловлювання. Щоб успішно передати свій задум слухачу або читачу, необхідно систематизувати зібрані факти, об'єднати думки в окремі групи (мікротеми), програми, які з ними є основними, а які – пояснюючими чи уточнюючими. Важливо також знайти відповідні мовні засоби для вираження зв'язку між цими логічно завершеними частинами.

Постановка цих завдань навчає найголовнішого — оцінювати та добирати мовні засоби не ізольовано, а в контексті створеного чи аналізованого висловлювання. Завдяки цьому не тільки збагачується словник і граматична структура мовлення учнів, а й виробляється механізм добору лексичних, граматичних, інтонаційних засобів з урахуванням умов і завдань спілкування.

Висновки. Проведені спостереження дали змогу дійти висновків щодо недостатнього рівня розвитку емоційності й відповідності використання мовних засобів в різних видах продуктивної мовленнєвої діяльності – у процесі створення власних усних і письмових зв'язних висловлювань: спостерігається подекуди немотивоване використання синонімічних ознак, недоцільне уживання прикметників за їхніми стилістичними особливостями тощо. Аналіз експериментальних даних, обговорення проблеми з фахівцями-практиками (вчителями), студентами, що здобувають освіту за дуальною формою навчання, засвідчили необхідність підвищення уваги майбутніх учителів до практичної діяльності, застосування інтерактивних вправ на доцільне застосування учнями образних мовних засобів сприятиме розв'язанню подальших проблем у створенні усних і письмових текстів, долаттю труднощів під час виконання завдань комунікативного спрямування. Наголошуємо, що формування мовленнєвої і комунікативної компетентності учнів початкових класів залежить від тісного взаємозв'язку усного й писемного мовлення, отже, здійснення роботи з розвитку усного й писемного мовлення учнів має бути на кожному уроці.

Численні спостереження здобувачів освіти за діяльністю учнів під час проходження практики, проведення підсумкових конференцій з різних видів практик, написання курсових і кваліфікаційних робіт засвідчують, що в процесі комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів на уроках мовно-літературної освітньої галузі, в основному, враховано результати моніторингу якості початкової освіти, здійснюється систематична робота над розвитком культури мовлення та спілкування, яка сприяє засвоєнню специфіки орієнтаційної частини комунікації, що охоплює встановлені контакти, обмін інформацією та особисто значущими повідомленнями. Особливу увагу під час реалізації мети різних освітніх галузей в процесі інтеграції їх необхідно приділяти логічному й доцільному використанню стилістичного забарвлення мовлення, розвитку ініціативності у спілкуванні, формуванню адекватного ставлення до навчальної ситуації, розв'язанню проблеми, водночас не забувати про дотримання правильності, чистоти, точності, логічності та зрозумілості мовлення.

Продовження вивчення окресленої проблематики в сучасній початковій освіті, реагування на виклики воєнного часу в підготовці майбутніх учителів початкової школи потребує створення додаткових тренажерів із тренувальними вправами, які можуть бути реалізовані в дистанційному форматі з метою створення комфортного освітнього середовища учнів, зокрема й упровадження рольових комунікативних ситуацій, що сприяють емоційному налаштуванню, врівноваженню учнів, формуванню здатності до критичного мислення та попередженню стресових ситуацій.

Список використаної літератури

1. Вашуленко М. С. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.
2. Вашуленко О. В. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2013. С. 13–17.
3. Вашуленко О. В. Формування у молодших школярів умінь створювати власні висловлювання на уроках літературного читання : методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2020. 71 с.
4. Гнезділова К. Міждисциплінарний підхід до викладання фахових дисциплін як інноваційний тренд в системі підготовки майбутніх фармацевтів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. 2023. № 2. С. 19–24. URL: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-19-24>.
5. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**
6. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2024).
7. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики : навчальний посібник. Острогоз : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.
8. Kuznetsova H. ., Panasenko A. ., Luchkina L. ., Zenchenko T. Danylchenko I. Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista Eduweb*. 2023. № 17 (2). Pp. 101–115. URL: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9>.
9. Кучеренко І. А. Інтеграція у вивченні української мови та літератури в новій українській школі. Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі». *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми літературної освіти» (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)*. Умань : АЛІМІ, 2018. С. 40–46.
10. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018. Український центр оцінювання якості освіти. 2019. URL: https://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf (дата звернення: 25.08.2024).
11. Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : збірник наукових праць. 2020. № 73, Т. 1.
12. Програми для початкової школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pochatkova-shkola/onovleni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli-1-4-klasiv> (дата звернення: 25.08.2024).

13. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 класи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Турова.osvitnya.prohrama.1-4/Турова.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 25.08.2024).

14. Ватаманюк Г. Художня література як засіб формування духовного світу дитини. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. XIII. С. 237–240.

15. Visual literacy. URL: <http://www.scholastic.com/teachers/lesson-plan/what-do-i-see-what-do-i-know-visual-literacy> (дата звернення: 25.08.2024).

16. Zenchenko T. Vyvchennia temy «Prykmetnyk» u 4 klasi yak propedevtyka komunikatyvnoi diialnosti v osnovnii shkoli. Study of the topic «Adjective» in the 4th class as propaedeutics of communicative activity in a primary school. *Ukrainska mova i literatura v shkoli–Ukrainian language and literature at school*. 2014. № 3. Pp. 8–14.

IMPLEMENTATION OF THE INTEGRATION OF INDUSTRIES IN PRIMARY EDUCATION AS A COMPONENT OF ITS QUALITY

Hnezdilova Kira

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor Department of Primary Education
Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky

Zenchenko Tetiana

PhD, Associated Professor, Department of Primary Education Theory and Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *At the stage of development of pedagogical science and the needs of future primary education teachers, there is a need to introduce technologies that make it possible to implement the integration of linguistic, literary and mathematical educational fields.*

Purpose. *The aim is to clarify the features of the implementation of the goal of the linguistic, literary and mathematical educational fields in the process of their integration as a component of the quality of primary education.*

Methods. *During the research, the following general scientific methods were used: analysis of literary sources and legislative acts, synthesis, comparison.*

Results. *An analysis of the problems of the quality of primary education is carried out on the basis of the results of international and domestic research, the importance of implementing the goal of the linguistic and literary educational field, Mathematics Education, the views of scientists on the use of various forms of education in practical conditions in accordance with specific circumstances, in particular: inductive learning, active learning – learning through action, and not only through the presentation of language material; – cooperation, which involves working in groups and learning together; interactive and critical learning, which involves the development of students' independent thinking and the ability to conduct a dialogue, creating a comfortable psychological environment.*

Originality. *The article attempts to analyze the problems of the quality of primary education in the context of the integration of industries in the New Ukrainian School, formulates practical recommendations for future primary school teachers of general secondary education institutions. The objective and subjective factors of the organization of students' speech and language activities are characterized in view of improving the quality of students' assimilation of key and subject competencies in modern conditions, taking into account the requirements of reforming primary education, the features of working with the text are determined, the results of observations of the language and speech activity of students in the process of implementing the goal of the mathematical educational field are presented. The basic principles of improving the quality of teaching integrated subjects in primary school are outlined, ways of forming students' abilities to produce coherent speech in modern conditions are proposed.*

Conclusion. *Analysis of experimental data, discussion of the problem with practitioners (teachers), students receiving education in a dual form of education, showed the need to increase the attention of future teachers to practical activities, the use of interactive exercises for the assimilation of figurative language means by students, which will contribute to solving further problems in the creation of oral and written texts, overcoming difficulties in performing communicative tasks.*

Key words: *primary education, key and subject competencies, quality of education, linguistic and literary educational sector, broadcasting, future primary school teachers.*

References

1. Vashulenko, M.S. (2019). Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Ukrainska mova» u 1–2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu [New Ukrainian School: methods of teaching the integrated course ‘Ukrainian language’ in Grades 1-2 of general secondary education institutions on the basis of competence-based approach]. K: Vydavnychiy dim «Osvita». [in Ukrainian].
2. Vashulenko, O. V. (2013). Emotsiino-tsinnisna skladova u strukturі chytatskoi kompetentnosti molodshoho shkoliara [Emotional and values component in the structure of primary school children's reading competence]. *Pochatkova shkola – Primary school*, 13-17. [in Ukrainian].
3. Vashulenko, O.V. (2020). Formuvannia u molodshykh shkoliariv umin stvoriuvaty vlasni vyslovliuvannia na urokakh literaturnoho chytannia [Formation of junior schoolchildren's skills to create their own statements in literary reading lessons]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
4. Hnezdilova, K. (2023). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid do vykladannia fakhovykh dystsyplin yak innovatsiinyi trend v systemi pidhotovky maibutnikh farmatsevtiv [Interdisciplinary approach to teaching professional disciplines as an innovative trend in the system of training future pharmacists]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University* 2, 19–24. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-19-24>. [in Ukrainian].
5. Hrypych, S. N. (2012). Rol dytiachoi khudozhnoi literatury u formuvanni osobystosti ta movnoho rozvytku dytyny [The role of children's fiction in the formation of a child's personality and language development]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Notes of Rivne State University of the Humanities*, 5, 136-139. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
7. Zasiiekina, L.V., Zasiiekin, S.V. (2002). Vstup do psykholingvistyky [Introduction to psycholinguistics]. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». [in Ukrainian].
8. Kuznetsova, H., Panasenko, A., Luchkina, L., Zenchenko, T., & Danylchenko, I. (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista Eduweb*, 17(2), 101–115. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9>. [in English].
9. Kucherenko, I. A. (2018). Intehratsiia u vyvchenni ukrainskoi movy ta literatury v novii ukrainskii shkoli [Integration in the study of Ukrainian language and literature in the new Ukrainian school]. *Naukovi zapysky naukovodoslidnoi laboratorii «Problemy pidhotovky studentiv-filolohiv do ukrainoznavchoi roboty v shkoli»: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii – Scientific Notes of the Research Laboratory ‘Problems of Preparing Philology Students for Ukrainian Studies at School’: Collection of scientific papers based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Uman : ALMI, 40–46. [in Ukrainian].
10. Natsionalnyi zvit za rezultatamy mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity PISA-2018 [National report on the results of the international study of the quality of education PISA-2018]. (2019). *Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity – Ukrainian Centre for Educational Quality Assessment*. URL: https://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf. [in Ukrainian].
11. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii ta zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]. (2020). *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific papers*, 73(1). [in Ukrainian].
12. Prohramy dlia pochatkovoї shkoly [Programmes for primary schools]. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pochatkova-shkola/onovleni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli-1-4-klasiv>. [in Ukrainian].
13. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ia. 3-4 klas [Typical educational programme developed under the guidance of Savchenko O.Ia. 3-4 grades]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>. [in Ukrainian].
14. Khudozhnia literatura yak zasib formuvannia dukhovnoho svitu dytyny [Fiction as a means of shaping a child's spiritual world]. (2007). *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho derzh. Universytetu – Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi State University*. Kamianets-Podilskyi, 237–240. [in Ukrainian].
15. Zenchenko, T. (2014). «Vyvchennia temy «Prykmetnyk» u 4 klasi yak propedeutyka komunikativnoi diialnosti v osnovnii shkoli [Study of the topic «Adjective» in the 4th class as propaedeutics of communicative activity in a primary school].» *Ukrainska mova i literatura v shkoli– Ukrainian language and literature at school*, 3, 8-14. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 31.07.2024 р.